

KAMIEŃ TRÓJPAŃSKI NA ZBOCZACH ŁESISTEJ WIELKIEJ (1717)

Na wzmiankę o interesującym kamieniu granicznym natrafiłem w artykule zatytułowanym „Auf alten Pfaden” (pol. na starych ścieżkach). Fritz Vöcks, autor krótkiego tekstu, jaki ukazał się w 1934 roku w czasopiśmie „Der Wanderer im Riesengebirge”, stwierdza tu między innymi: „Kolejny dobrze zachowany kamień graniczny z czasów świetności dawnego klasztoru cystersów, z 1717 roku, znajduje się na Lesistej Wielkiej w pobliżu Kochanowa. Tenże ukazuje z jednej strony herb klasztoru, z drugiej herb księcia Pless, z trzeciej strony herb właściciela Czarnego Boru, gdyż ten należał do rodziny von Czettritz, czyli głowę wołową”¹.

Noch ein
anderer gut erhaltener Grenzstein aus der
Glanzzeit des früheren Zisterzienserklosters
befindet sich aus dem Jahre 1717 auf der
hohen Heide bei Trautliebersdorf. Dieser
zeigt auf einer Seite das Wappen des
Klosters, auf der zweiten das Wappen des
Fürsten Pleß, auf der dritten das Wappen
der Herrschaft Schwarzwaldau, als diese
noch der Familie von Czettritz gehörte, den
Ochsenkopf.

Ilustracja 1: Fragment tekstu Fritza Vöcksa, wzmiankującego dawny kamień graniczny z trzema herbami. Źródło: *Der Wanderer im Riesengebirge*, [10]s.19.

Kamień ten miał znajdować się na trójstyku granic w pobliżu wioski Trautliebersdorf (pol. Kochanów), w lokalizacji określonej jako „auf dem hohen Heide”; niewątpliwie są to zbocza góry o nazwie Lesista Wielka (niem. Hohe Heide). W pobliżu tego szczytu do dziś znajduje się miejsce, gdzie graniczą se sobą miejscowości Kochanów, Kowalowa i Grzędy.

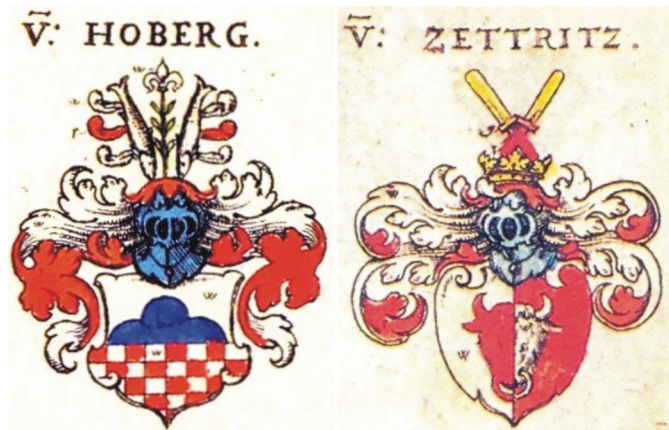
Kochanów (niem. Trautliebersdorf) to wieś przekazana przez Bolka I krzeszowskim cystersom w 1292 roku, czyli już w momencie samej fundacji klasztoru; była ona jego własnością aż do sekularyzacji w 1810 roku².

1 F. Vöcks, *Auf alten Pfaden*, [10]s.19; w oryginale: „Noch ein anderer gut erhaltener Grenzstein aus der Glanzzeit des früheren Zisterzienserklosters befindet sich aus dem Jahre 1717 auf der hohen Heide bei Trautliebersdorf. Dieser zeigt auf einer Seite das Wappen des Klosters, auf der zweiten das Wappen des Fürsten Pleß, auf der dritten das Wappen der Herrschaft Schwarzwaldau, als diese noch der Familie von Czettritz gehörte, den Ochsenkopf”.

2 M. Staffa (red.), *Słownik geografii turystycznej Sudetów*, tom 8, [7]s.166.

Wioska Kowalowa (niem. *Schmidtsdorf*) od 1509 roku do początku XX wieku była własnością hrabiego von Hochberg z Książa³, tak więc to właśnie do rodu Hochbergów, mającego tytuł *Fürst und Herzog von Pless*, odnosił się drugi herb.

Natomiast Grzędy (niem. *Konradswaldau*) na początku XVIII wieku leżały w dobrach von Czettritzów⁴. Z kolei siedzibą tegoż rodu był Czarny Bór (niem. *Schwarzwaldau*), a literatura wspomina o czarnoborskiej linii rodu Czettrizów (*Czettritz de Schwarzwaldau*)⁵, tak więc posiadacz wioski Grzędy mógł być przez Fritza Vöcksa określony mianem „właściciela Czarnego Boru” (niem. *Herrschaft Schwarzwaldau*).

Ilustracja 2: Herby rodów Hoberg i Zettritz w herbarzu Johanna Siebmachera z 1605 roku.

Precyzyjną lokalizację owego kamienia znajdziemy na mapie *Meßtischblatt* z roku 1936, a dokładniej na arkuszu 5263 o nazwie *Waldenburg (in Niederschlesien)*⁶ (pol. Wałbrzych na Dolnym Śląsku). Pomiędzy szczytami *Hohe Heide* (pol. Lesista Wielka) a *Dürrer-Berg* (pol. Sucha Góra), w miejscu trójstyku granic na wysokości 747 m, zaznaczono tu obiekt o nazwie *Dreiherrenstein* (pol. kamień trójpański).

„Słownik geografii turystycznej Sudetów” w haśle „Sucha Góra” stwierdza: „Od Lesistej Wielkiej Suchą Górę oddziela płytka przełęcz 747m, nosząca dawniej nazwę *Dreiherrenstein*, częstą w Sudetach, a sygnalizującą, że musiały się tu stykać granice jakiś trzech posiadłości, być może nawet stał specjalny kamień graniczny. Przez Suchą Górę wiedzie czerwony Główny Szlak Sudecki z Grzęd na Lesistą Wielką”⁷.

3 M. Staffa (red.), *Słownik geografii turystycznej Sudetów*, tom 9, [8]s.116.

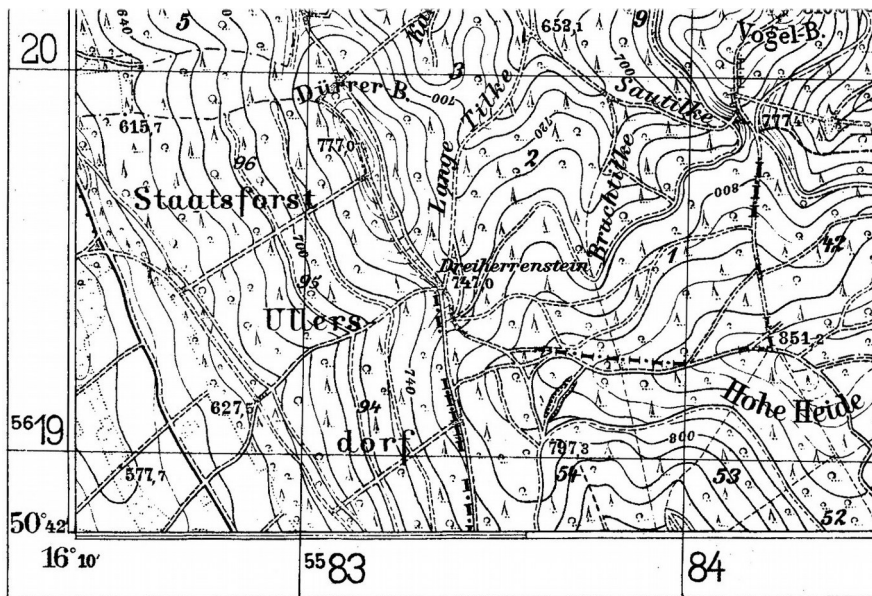
4 M. Staffa (red.), *Słownik geografii turystycznej Sudetów*, tom 8, [7]s.113.

5 W. Stępiak (red.), *Czarny Bór. Historia i współczesność*, [9]s.40-41.

6 mapa *Waldenburg, Meßtischblatt 5263, 1:25.000, 1936*, [6].

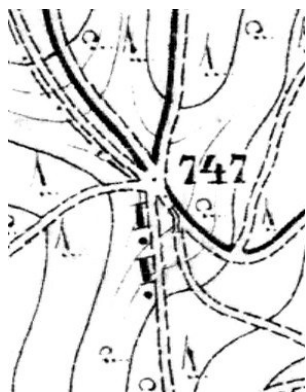
7 M. Staffa (red.), *Słownik geografii turystycznej Sudetów*, tom 9, [8]s.204.

Należy przyjąć, że gdyby w tymże miejscu znajdował się okazały kamień graniczny, z trzema herbami, to niewątpliwie „Słownik geografii turystycznej Sudetów” zawierałby o nim wzmiankę. Brak jakiegokolwiek informacji na ten temat świadczy o tym, że w latach 90. ubiegłego wieku, czyli w czasie zbierania materiałów do owego opracowania, autorzy nie natrafili na informacje o istnieniu tegoż kamienia.

Ilustracja 3: Fragment mapy *Meßtischblatt* z roku 1936, arkusz *Waldenburg* 5263, [6]. Po-
między szczytami *Dürren-Berg* i *Hohe Heide*, w miejscu trójstyku granic, zaznaczono tu
obiekt o nazwie *Dreierherrenstein*.

25 listopada 2017 roku wybrałem się, wraz z moim synem Franciszkiem, na poszukiwania opisywanego tu kamienia trójpańskiego. Odnalezienie w terenie punktu styku granic miejscowości Kochanów, Kowalowa i Grzędy nie stanowi problemu, jednakże brak w owej lokalizacji jakiegokolwiek kamienia granicznego. Oczywiście spodziewaliśmy się, że cel naszej wyprawy nie będzie wyekspozowany i łatwy do zauważenia. Przez miejsce to wiedzie Główny Szlak Sudecki, tak więc mało prawdopodobne wydaje się, aby na ów obiekt nie natrafili przechodzący tędy turyści. Jednak kamień mógł gdzieś leżeć przewrócony, zarośnięty lub też przeniesiony na pobocze drogi. Niestety, pomimo usilnych starań nie udało nam się go odnaleźć zarówno w opisywanym trójstyku granic, jak i w jego bezpośrednim sąsiedztwie.

Ilustracja 4: Fragment mapy z 1886 roku [5]. Punkt o wysokości 747 metrów to prawdopodobnie *Dreiherrenstein*.

Prawdopodobnie *Dreiherrenstein* znajdował się na małym placyku zlokalizowanym wewnątrz miejsca krzyżowania się kilku dróg leśnych (patrz ilustracja 5). Niemiecka mapa topograficzna z 1886 roku⁸ dokładnie w tym miejscu ukazuje punkt wysokościowy zlokalizowany 747 metrów nad poziomem morza (patrz ilustracja 4), być może ów kamień graniczny wykorzystano tu w roli repera wysokościowego?

Tak więc nie wiadomo do kiedy kamień ten stał w opisywanej lokalizacji. O jego istnieniu świadczą dwie wzmianki z lat 30. ubiegłego wieku, natomiast w latach 90. tegoż stulecia zapewne już go nie było.

Ilustracja 5: Miejsce styku granic miejscowości Kochanów, Kowalowa i Grzędy. Fotografia: Marian Gabrowski, listopad 2017.

⁸ mapa Waldenburg (*in Schlesien*), *Meßtischblatt* 3073, 1:25.000, 1886, [5].

Można podjąć próbę rekonstrukcji wyglądu opisywanego obiektu: herby rodów Hochbergów i Czettritzów przedstawione zostały na ilustracji 2. Jednak jak wyglądała „krzeszowska” strona owego słupka? Warto tu zwrócić uwagę na fakt, że Fritz Vöcks w swoim tekście obiekty z ówczesnej granicy czechosłowacko-niemieckiej opisuje następująco: „Kamienie (...) ukazują mitrę opacką z pastorałem, datę 1727 i litery I.A.G. (Innozentius Abbas Grissoviensis)”⁹, natomiast kamień trójpański „ukazuje z jednej strony herb klasztoru”¹⁰. Należałoby więc przyjąć, że skierowana ku wiosce Kochanów strona nie ukazywała jedynie mitrę i pastorał, lecz mogła być z wyglądu podobna do ulanowickich kamieni, gdyż to tylko na nich przedstawiono również herb klasztoru.

Ilustracja 6: Próba rekonstrukcji wyglądu herbów widocznych na opisywanym kamieniu trójpańskim. Po lewej herb klasztoru krzeszowskiego przedstawiony na kamieniach granicznych z Ulanowic; pośrodku herb do rodu Hochbergów; po prawej herb rodu Czettritzów.

Inne musiałyby być także litery. O ile litery „I.A.G.” umieścił na kamieniu z 1727 roku panujący w latach 1727-1734 Innozenz Fritsch, to trójpański kamień z 1717 roku ustawiono za czasów Dominicus Geyera, krzeszowskiego opata z lat 1696-1726¹¹. Gdyby umieszczono tu jakieś inicjały, to należałoby się spodziewać liter „D.A.G.” (*Dominicus Abbas Grissoviensis*).

Całkiem odmienną próbą rekonstrukcji wyglądu tegoż znaku granicznego może też być założenie, że wyglądał on podobnie jak inne kamienie trójpańskie z tamtych lat. Tak się szczęśliwie składa, że w Górach Suchych, na południowych rubieżach ziem należących niegdyś do rodu Hochbergów, w miejscu styku granic Czech, Śląska i Hrabstwa Kłodzkiego, zachował się stary kamień trójpański z 1732 roku, a więc młodszy zaledwie o 15 lat! Również i na nim wykuto się trzy herby: opata klasztoru w Broumovie, barona von Stillfrieda oraz

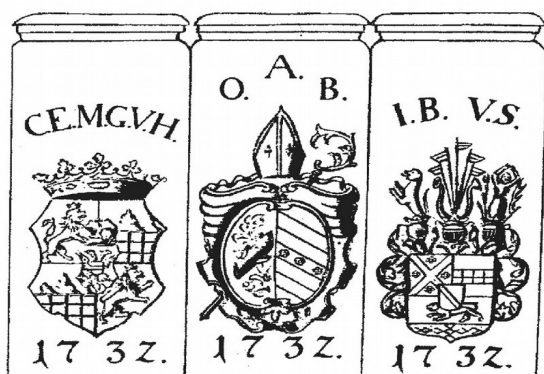
9 F. Vöcks, *Auf alten Pfaden*, [10]s.19; w oryginale: „Die Steine (...) zeigen die Abtsmitra mit Hirtenstab, die Jahreszahl 1727 und die Buchstaben I.A.G. (Innozentius Abbas Grissoviensis)”.

10 Tamże, [10]s.19; w oryginale: „(...) zeigt auf einer Seite das Wappen des Klosters”.

11 N. Lutterotti, *Reihensolge der Äbte von Grüssau*, [4]s.13.

hrabiego von Hochberga z Książa, choć dziś są one już zatarte i bardzo słabo czytelne.

W opisie tegoż kamienia Dariusz Brzóska stwierdza: „herb z koroną skierowany w kierunku Głuszycy należał do hrabiego von Hochberg von Flirstein¹²; inicjały C.E. oznaczają, że był on hrabią bezpośrednio podległym cesarzowi, M.G.V.H. oznaczają Max Graf (hrabia) von Hochberg”¹³. Tak więc wspomniany przez Fritza Vöcksa „herb księcia Pless”, umieszczony na kamieniu granicznym z 1717 roku, mógł wyglądać tak, jak herb na kamieniu z 1732 roku (patrz ilustracja 7). Gdyby jednak herb rodu von Hochberg przedstawiony został w tak rozbudowanej formie, to zapewne taką samą formę miałyby również herb krzeszowskich cystersów (patrz ilustracja 8).

Ilustracja 7: Rekonstrukcja pierwotnego wyglądu kamienia trójpańskiego stojącego w miejscu styku granic Czech, Śląska i Hrabstwa Kłodzkiego. „Monogramy wyrzyte na kamieniu: MGVH – MAX GRAF VON HOCHBERG; OAB – OTMAR AB-BAS BRAUNENSIS; JBVS – JOSEF BARON VON STILFRIED”. Źródło ilustracji i opisu: D. Brzóska, *Zapraszamy do Bartnicy*, [2].

W przywołanym artykule Dariusza Brzóska brak jest informacji na temat źródła zamieszczonej tam czarno-białej ilustracji, będącej rekonstrukcją pierwotnego opisywanego tam trójpańskiego kamienia. Nie wiadomo też, skąd autor tenże zaczerpnął informację na temat znaczenia liter „C.E.M.G.V.H.”, widocznych na owej grafice. O ile w innych źródłach można spotkać się z podobnym rozwinięciem znaczenia liter „M.G.V.H.” (czyni tak np. Witold Komorowski, stwierdzając, że są to „inicjały ówczesnych władców okolicznych ziem: – hr. von Hochberg z Książa (MGVH, Max Graf von Hochberg)”¹⁴), to nigdzie nie udało mi się natrafić na potwierdzenie opinii, że „inicjały C.E. oznaczają, że był on hrabią bezpośrednio podległym cesarzowi”; zresztą litery te

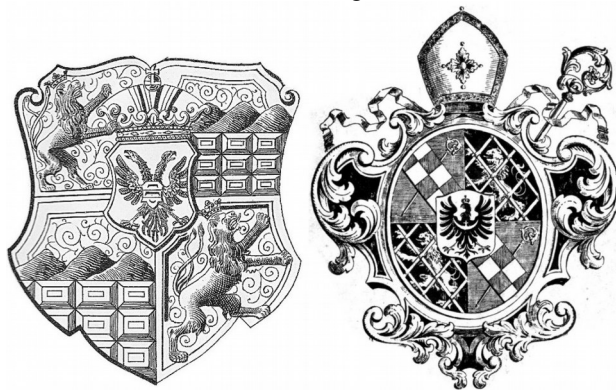
12 Zapewne autor miał na myśli „Fürstenstein”.

13 D. Brzóska, *Zapraszamy do Bartnicy*, [2].

14 W. Komorowski, „Punkty potrójne” w Sudetach, [3]s.7.

dostrzec można tylko na rekonstrukcji ilustrującej artykuł Dariusza Brzóska.

Jest to o tyle zastanawiające, że w latach 1705-1742 panem „na Książu” był Conrad Ernst Maximilian von Hochberg¹⁵, tak więc moim zdaniem litery „C.E.M.G.V.H.” należałoby rozwinąć jako „Conrad Ernst Maximilian Graf von Hochberg”.

Ilustracja 8: Po lewej: fragment rozbudowanej wersji herbu „Wappen der Reichsgrafen von Hochberg”; źródło: daisyvonpless.wordpress.com. Po prawej: fragment rozbudowanej wersji herbu krzeszowskich cystersów; źródło: okładka książki Nikolausa von Lutterottiego „Abtei Grüssau”.

Poniżej chciałbym przedstawić swoją propozycję odnośnie kolejnej próby rekonstrukcji wyglądu kamienia trójpańskiego ze zboczy Lesistej Wielkiej, tym razem powstałej przy założeniu, że był on wykonany tak samo jak wspomniany kamień z 1732 roku.

W pierwszej kolejności można założyć, że i w tym przypadku data ustawienia kamienia, a więc liczba „1717”, została wykuta na każdej z trzech płaszczyzn kamienia.

Skoro Conrad Ernst Maximilian von Hochberg był właścicielem Kowalowej w 1717 roku, to można przyjąć też, że strona kamienia granicznego skierowana ku jego ziemiom mogła wyglądać niemal tak samo, jak na kamieniu ustawionym w 1732 roku w miejscu styku granic Czech, Śląska i Hrabstwa Kłodzkiego.

Następnie należałoby przyjąć, że strona skierowana ku wiosce Kochanów posiadała litery „D.A.G.”, będące skrótem od „Dominicus Abbas Grissoviensis”, a umieszczony tu herb klasztoru krzeszowskiego odpowiadałby wersji widocznej w prawej części ilustracji 8.

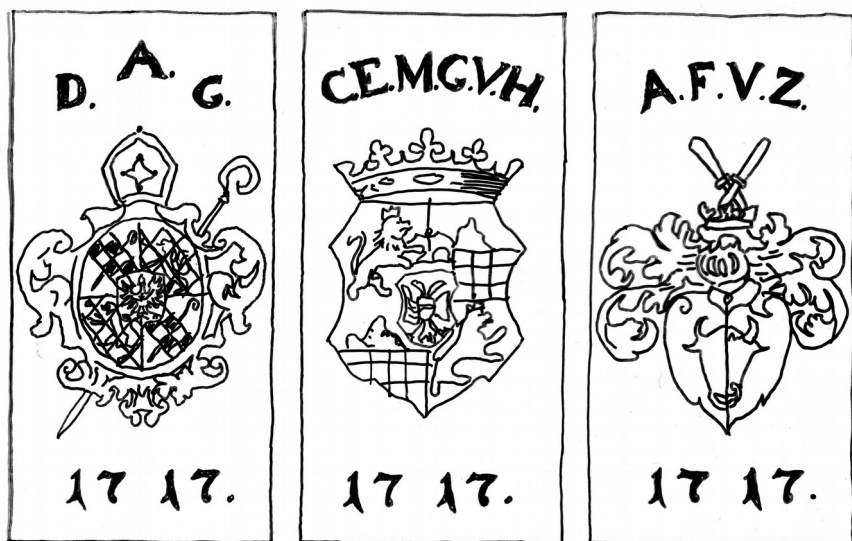
Natomiast na stronie skierowanej ku miejscowości Grzędy najprawdopodobniej wykuto litery „A.F.V.Z.”, będące skrótem od „Abraham Freiherr von Zettritz”. Takie właśnie litery znajdują się na kamieniu granicznym ustawionym w 1731 roku na zboczach Suchej Góry, który w dobrym stanie zachował się do dzisiaj; znajduje się on w odległości

15 Z. Baran, *Hrabiowie von Hochberg...*, [1]s.39.

zaledwie 900 metrów w linii prostej od kamienia trójpańskiego. Abraham von Czettritz właścicielem wioski Grzędy został prawdopodobnie w 1693 roku, a więc po śmierci ojca¹⁶, on sam zaś żył do roku 1734¹⁷. Ponieważ przywołany Abraham von Czettritz posiadał Grzędy zarówno w 1717, jak i w 1731 roku, toteż uzasadnione wydaje się założenie, że na obu kamieniach granicznych wykuto takie same inicjały właściciela.

Na ilustracji 9 przedstawiłem opracowaną przeze mnie rekonstrukcję wyglądu kamienia trójpańskiego z 1717 roku. Wprawdzie opisane wcześniej przesłanki i założenia pozwalają taki właśnie wygląd tegoż kamienia uznać za całkiem prawdopodobny, tym niemniej jest to jedynie forma hipotetyczna.

Ilustracja 9: Rekonstrukcja wyglądu kamienia trójpańskiego ze zboczy Lesistej Wielkiej; wersja ta bazuje na założeniu, że kamień ten wyglądał analogicznie jak kamień trójpański z 1732 roku.

16 <https://www.geni.com/people/Georg-Oswald-von-Czettritz-Herr-auf-Schwarzwalldau/6000000083769045195> – dostęp grudzień 2019.

17 <https://www.geni.com/people/Abraham-Freiherr-von-Czettritz-und-Neuhaus/6000000040965292682> – dostęp grudzień 2019 roku.

BIBLIOGRAFIA

1. Baran Zbigniew, Hrabiowie von Hochberg Ślascy Medyceusze i ich mecenat kulturotwórczy w latach 1628-1833, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości z siedzibą w Wałbrzychu, Wałbrzych 2017
2. Brzóska Dariusz, Zapraszamy do Bartnicy, [w:] Gazeta Noworudzka, nr 567
3. Komorowski Witold, "Punkty potrójne" w Sudetach, [w:] Na Szlaku, e-98 (294) 2014-12
4. Lutterotti Nikolaus, Reihensolge der Äbte von Grüssau, [w:] Abtei Grüssau einst und jetzt. Festschrift anlässlich der Weihe des ersten Abtes im wiedererstandenen Kloster Grüssau am 10. August 1924, A. Breuer, Landeschut i Schl. 1924
5. mapa Waldenburg (in Schlesien), Meßtischblatt 3073, 1:25.000, 1886
6. mapa Waldenburg, Meßtischblatt 5263, 1:25.000, 1936
7. Staffa Marek (red.), Słownik geografii turystycznej Sudetów, tom 8, Kotlina Kamiennogórska, Wzgórza Bramy Lubawskiej, Zawory, Wydawnictwo I-Bis, Wrocław 1997
8. Staffa Marek (red.), Słownik geografii turystycznej Sudetów, tom 9, Góry Kamienne, Wydawnictwo I-BiS, Wrocław 1996
9. Stępnia Władysław (red.), Czarny Bór. Historia i współczesność, Wydawnictwo Afra, Wałbrzych 2007
10. Vöcks Fritz, Auf alten Pfaden, [w:] Der Wanderer im Riesengebirge, 10/1934